

IN DE GEEST VAN HEGEL

L. W. Guldemon, *Jacob Hessing 1874-1944*. Leende, Damon, 2000, 127 blz., Hfl. 26,50/Bfr. 530. ISBN 90 5573 085 8.

Wijsgeren kunnen zich soms zo sterk door de zaak van het denken laten fascineren dat zij zich nog nauwelijks de vraag stellen of hun denken zich niet te ver van het denken van anderen heeft verwijderd. Nu geloven we wel niet dat het denken individueel of volstrekt particulier zou zijn. Indien dit waar zou zijn dan zou elk gesprek, elke verstandhouding of elke gemeenschappelijke beslissing onmogelijk worden. Er is nu eenmaal de taal die ons verbindt; zij belet ons ons in een individualisme of in een volstrekt solipsisme op te sluiten. De taal is echter een medium dat oneindig veel varianten toelaat. Er zijn niet alleen de duizende taalsystemen, maar binnen elke taal (het Nederlands, het Duits, het Frans enzovoort) zijn er bovendien de ontelbare varianten in zegswijzen, in betekenisvormen, in zinswendingen, in woordgebruik en in uitspraak zodat we toch van particuliere verschillen kunnen gewagen in de wijze waarop het denken gestalte krijgt. Er zijn met andere woorden ongetwijfeld denkwijzen die van een eigen stijl getuigen en die zich duidelijk tegenover andere stijlen willen profileren. Is het onderscheid tussen het Angelsaksische en het continentale denken soms een te schematisch onderscheid, er is in ieder geval een duidelijk verschil tussen het denken van Austin en dat van Sartre. Hoe universeel sommigen ook willen denken, meestal zijn de creatieve wijsgeren bijzonder op hun jargon gesteld en schrikken zij niet voor de eigenzinnigheid van hun concepten terug. Willen anderen hen verstaan, dan moeten zij zich maar aanpassen. Dit aanpassen heet dan dat de lezer zich echt denkend in het denken van de denker begeeft.

Deze eis, zich te conformeren met de stijl van de meesterdenker, treffen we ook aan in sommige kringen van hegelianen, husserlianen, heideggerianen, lacanianen, levinasianen, derridianen – filosofen die zich zoveel mogelijk de denkstijl van Hegel, Husserl, Heidegger etcetera hebben eigengemaakt en alle belangrijke thema's van de geschiedenis van de wijsbegeerte vanuit die denk- en taalstijl hernemen, alsof buiten die stijl geen ander taalgebruik bestaat dat op inzicht en kennis aanspraak kan maken. Het lijkt er wel op dat deze adepten verliefd zijn geraakt op het jargon en op de taalidiosyncrasieën van hun idool.

Het is de verdienste van L. W. Guldemon om via een monografie aandacht te vragen voor de – buiten de kring van Nederlandse hegelianen die met het academisch leven van de eerste helft van de vorige eeuw vertrouwd zijn – vergeten Leidse hoogleraar, Jacob Hessing (1874-1944), een boomkweker en landbouwspecialist die op dertigjarige leeftijd in de ban van Hegel geraakte. Met behulp van tekstgedeelten uit het oeuvre van Hegel zelf en van Hessing tracht de auteur aan te geven hoe hetgeen indertijd Hegel bezielde ook in het Nederlands van de eerste helft van de twintigste eeuw, dank zij figuren als Hessing (voor een deel ook in navolging van Bolland), een eigen gestalte kreeg. De monografie van Guldemon bestaat afgezien van een inleiding en een epiloog uit drie hoofdstukken. Het is Guldemons bedoeling de lezer enkele hoofdmomenten in het denken van Hegel aan te reiken, om de weg naar Hessing toegankelijk te maken, niet door te simplifiëren of te vulgariseren, maar door de moeilijkheid van het denken dat tot zelfbewustzijn moet komen te reveleren. In het deel 'Het wijsgerig werk van Hessing' bespreekt de auteur dan enkele centrale thema's van de Leidse hoogleraar tegen de

achtergrond van de hegeliaanse filosofie. Heel belangrijk is de moeilijkheid van de aanzet, van het begin, van de inleiding die nooit een absoluut begin kan zijn. Niet minder belangrijk is hoe, volgens Guldemond, Hessing Hegel verder door-denkt in het proberen te begrijpen wat identiteit in het dialectische denken betekent. De auteur schaaft zich achter Hessing wanneer hij stelt dat de overgang van identiteit naar verscheidenheid "niet 'historisch', dat wil zeggen achtereenvolgens in-de-tijd-geschiedend is te denken, of anders gezegd, dat het er hier om gaat dat, "wat als begrip eeuwig geschiedt en daarom nooit en nergens *geschiedt of geschied is* [of wellicht duidelijker: "nooit en nergens *eenmalig, op een bepaald tijdstip geschiedt of op een ander tijdstip reeds is geschied*"; het één of het ander! G.], niet als geschiedenis te vertellen is, als geschiedend aan zichzelf en aan anderen voor te tellen is", of weer anders gezegd: dat het er hier om gaat dat, "wat, als het begrip, 'alles is eens' is, daarom ook niet als een tijdelijk *naast*, dat is *na* elkaar gebeuren, als het op het andere *volgen* en aan het andere *voorafgaan*, aan zichzelf en aan anderen is *voor te tellen* of te *vertellen* [en toen ... en toen..., G.], om dus te doen, wat (eigenlijk) niet te doen is". (p. 51). Hiermee krijgt de lezer een staaltje van een wijze van filosoferen, waarvan Guldemond zegt dat zij onvermijdelijk moeilijk is. Hij meent immers "dat wie de filosofie gemakkelijker probeert te maken dan zij is, het filosoferen geen goede dienst bewijst. Als een zegswijze onnodig ingewikkeld lijkt, neme men voorshands aan, dat het zin heeft het zó te zeggen als het gezegd is" (p. 81). Dit overtuigt ons niet.

Guldemond biedt ook een korte levensschets van Hessing, hij evocert de moeilijkheden die Hessing ondervond om Bolland op te volgen. Hij kreeg die opvolging niet na Bolland's overlijden in 1922, maar werd na allerlei problemen bijzonder hoogleraar in de wijsbegeerte van Hegel in 1933, een leerstoel die hij met succes tot zijn dood in 1944 heeft bekleed. Met zijn studie biedt Guldemond een hoofdstuk in de geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland.

Jacques DE VISSCHER

* * *

HEIDEGGER EN DE ETHIEK

Chrisjan Bremmers, *Overgankelijkheid. Heideggers ontwerp van een fundamentele ontologie en de kwestie van de ethiek*. Leende, Damon, 2000, 313 blz., 790 Bfr./39,50 Hfl., ISBN 90 5573 100 5

Martin Heidegger schrijft in zijn beroemde *Brief over het humanisme* dat de kwestie van de ethiek belangrijk is, maar die kwestie heeft hij nooit gethematiseerd of uitgewerkt. Het is natuurlijk overdreven te stellen dat zijn denken een gewetenloos denken zou zijn. Helemaal niet overdreven is het te onderkennen dat Heideggers geschriften heel wat ethische implicaties bevatten. De ethiek hoeven we niet altijd in de nadrukkelijkheid te zoeken. Het is nu de grote verdienste van Chrisjan Bremmers dat hij met de publicatie van zijn proefschrift over Heidegger een massa materiaal heeft verzameld om de ethiek in Heideggers zijnsdenken (ontologie) bloot te leggen. De auteur schuwt geen inspanningen om het denken van de 'Meester uit Duitsland' voor zichzelf te herformuleren. In dit perspectief wordt de kwestie van de ethiek de vraag naar de inzet, maat en geschiktheid van een menselijk leven: waar gaat het om in een menselijk leven, in welke zin is dat